

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Кристина Борисова,
НХА, катедра „Плакат и визуална комуникация“

на дисертационен труд на тема **„Приобщаващ шрифтов дизайн и дислексия. Немодулно изграждане на наборни шрифтове, предназначени за хора със специфични затруднения при четене, писане, езикова и писмена преработка на информация“** за присъждане на образователна и научна степен „доктор“
на Кристина Мирославова Костова.

Научен ръководител: проф. д-р Николай Младенов

Кристина Костова е зачислена като докторант в редовна форма на обучение, направление „А“ към катедра „Плакат и визуална комуникация“, НХА с Заповед № 0320–У София от дата 17.10.2016 г. на основание решение на ФС при ФИИ. След провеждане на успешна вътрешна защита в Катедрата, а също така изпълнен индивидуален план и изцяло завършен дисертационен труд, по предложение на същата Кристина Костова е отчислена с право на защита пред Научно жури с решение на Факултетния съвет на ФИИ с Протокол No 2/07.12.2022 година. Предоставената от докторанта справка за наукометрия свидетелства, че тя напълно покрива необходимите наукометрични изисквания за придобиване на о.н.с. „Доктор“.

Понякога различните интереси, творчески аспекти, умения и други фактори при определен човек имат свойството да се съчетават по причудлив, в някои случаи неочакван, а понякога напълно очакван начин. Тази симбиоза обикновено води до оригинални резултати, които често израстват до значим принос към общественото битие. Така се случва и при Кристина Костова, която благодарение на вродения си усет към естетиката на шрифта, подкрепен солидно с практически познания по темата, получени от нея по време на следването ѝ в НХА като бакалавър и магистър, и прякото ѝ отношение към често срещаното явление „дислексия“, избира да се посвети на проблемите по създаване на приобщаващи шрифтове за дислексици, които да отговарят едновременно на критериите за безпроблемно четене и тези за хармонично конструиране на шрифт. Особено важно е да се отбележи, че независимо от факта, че кирилицата е третата официална азбука в Европа, употребата ѝ е значително по-малка от тази на латиницата, откъдето идва и много по-ограниченото количество разработки, особено на специализирани шрифтове, а още по-оскъдни са теоретичните трудове, засягащи проблема.

Дисертацията покрива изискуемия обем и се състои от обичайните за такъв формат разработки увод, четири глави с подточки и заключение. След съдържанието следва списък с библиография, а към текста се прилагат и цветни приложения за всяка една глава, които, за разлика от повечето други научни трудове, в този случай са не точно приложения, а пълноценна и неразривна част от текста, без която той би бил трудно разбираем и то вероятно само от изключително тесни специалисти.

В увода си докторантът стегнато и ясно обяснява мотивите, поради които се спира на тази тема, задава въпроси, на които ще търси отговори, поставя проблеми, определя цели и задачи на настоящия труд. Важен аспект, разгледан в увода, е методологията, без която не би имало възможност да протече настоящото

изследване. Прави впечатление анализирането и оценката на литературата, с която автора ще борави занапред, което обяснява нейния избор на конкретни области на изследвания, паралелно засягащи както проблемите на шрифтовия дизайн, от една страна, така и проблемите, свързани с дислексията като явление. В хода на дисертацията също така се обособяват и обясняват специфичните термини и тяхната сфера на приложение, които докторантът използва, макар те да не са изведени в отделен „речник“.

Първа глава поставя основите на целия труд, като логично започва с разглеждането на съществения въпрос „Какъв процес е четенето и какви са начините, по които то се осъществява“. Обект на сравнителен анализ са различните теории по този въпрос, което е важно от гледна точка на изясняване на механизмите при четене, и респективно, нарушаването на тези механизми при хора с проява на различна степен на дислексия. Детайлният разбор на реалните проблеми, с които се сблъсква един дислексик при четене и обработка на информация, (или иначе казано, преработката на визуалната информация в контекстуална) е от първостепенна важност за последвалите разсъждения, анализи и изводи, обслужващи целите и задачите, поставени в началото на дисертацията.

Важна подточка на първа глава е тази, която разглежда зараждането и развитието в исторически план на формите на отделните букви в латиницата и кирилицата, както и връзките им с методите на четене. Отделна подточка 3. е посветена на различните форми на кирилицата, които авторът нарича „класическа (традиционна)“ и „българска (регионална)“, като прави впечатление не само задълбочения, но и напълно обективен анализ на предимствата и недостатъците и на двете разновидности и това, какво поведение имат те в план решаване на дислексични проблеми. Сериозността на проведената работа тук (както и изцяло на докторантския труд) се потвърждава с многобройни примери и позовавания на автори,

занимаващи се с проблемите на „българската“ форма на кирилица - сфера, до ден днешен активно обсъждана от повечето родни шрифтови и графични дизайнери. Мога да отбележа, че анализа на българската форма на кирилицата, направен от Кристина Костова, е по своему уникален, понеже разглежда проблема през призмата на дислексичните особености и изисквания при четене, а изводите, направени от нея в този план смятам за несъмнен принос на дисертацията ѝ.

На базата на обобщенията от глава първа на настоящия труд, Кристина Костова има възможност да определи система от обосновани модули и принципи, спрямо която да продължи дисертацията си със сравнителен анализ на две големи и съществени за изследването групи от шрифтове, представени в следващите две глави. В своята разработка тя на практика извежда една много добре работеща схема за анализ на графичния образ на конкретен шрифт. Независимо от това, че критериите в избраната от докторанта схема са с оглед проследяване на отделни характеристики, засягащи проблемите при дислексия, бих могла с увереност да кажа, че тя безотказно би сработила и за описване и разбиране на визуалните характеристики на всеки един друг шрифт.

Във втора глава на дисертацията се прави анализ на специфичните особености (по предварително зададените от автора параметри) на стандартни наборни шрифтове, които се препоръчват като подходящи за дислексици от Международната асоциация за дислексия. В тази категория попадат широко разпространени безсерифни „гротеск“ (безосови) шрифтове като Arial, Verdana, Tahoma и Comic Sans - всички те са обект на задълбочен разбор, който се подкрепя с акценти от още няколко „класически“ шрифта от същия тип (Century Gothic, Trebuchet MS, Calibri, Helvetica). След кратък исторически анонс за всеки от тях, авторът разглежда изключително прецизно характеристиките на посочените в началото на абзаца четири (шрифта), започвайки от базисното за всеки от тях съотношение между главни и редовни знаци,

чернотата му, отношения на знаците в план вертикала/хоризонтала (тесни/широки), след което на фокус са няколко отделни групи знаци, логично свързани помежду си, чийто анализ обслужва редица важни за основната тема проблеми. Първостепенна част са буквите, които биха могли да се определят като „модулно“ конструирани и съдържат в себе си еднакви по вид и количество градивни елементи, както и тези, които според основните си особености имат сходен силует. Тези групи са в основата на затрудненията при четене от дислексици, поради което прецизния разбор на решенията в съответните зони при разглежданите конвенционални шрифтове е ключов за предприемане на правилни стъпки в бъдещо конструиране на шрифтове от приобщаващ вид. Неслучайно, според мен, е подбран и реда на изследваните образци, тъй като с всеки следващ се забелязва нарастване на динамиката при проектирането на отделни „модулни“ елементи в посока към „немодулност“. Трябва да се отбележи и съпътстващото сравнение на всеки разглеждан шрифт с предходните му от гледна точка на образуването от него визуален растер - характеристика от първостепенна важност за крайния резултат от проектирането, както и неговите свойства откъм четивност. Последния разглеждан шрифт, Comic Sans, който и самия автор посочва като по-приложим и предпочитан от дислексици, по тази причина е подложен на анализ и по няколко още изключително важни показатели, в конкретния случай относително нетрадиционни за класически наборен шрифт решения: форма на гредата, натиск, наклон, завършеци, връзки и други специфични за шрифта особености. Докторантът достига до извода за „немодулно“ изграждане на посочения шрифт, а за мен това би дало основание той да бъде определен като преходен между двете основни разглеждани групи. Важно е да се отбележи, че всички анализирани образци са с базисен/първичен набор от латински знаци, като кирилицата при тях е вторична и разработвана по визуални модули от „стандартната“ (и с по-висок процент на разпространение) форма на кирилица. За изследването на Кристина Костова развитието и изследването на нейните форми е от съществено значение, затова в

повечето случаи на разглеждане на конкретен шрифт, важно място заема и този въпрос.

Отделно бих искала да се спра на самия термин „немодулно изграждане на шрифтове“, който докторантът въвежда като обобщаващ за редица характеристики и похвати при изграждането на специализирани шрифтове за хора с дислексия, и изключително прецизно дефинира: *„подход на шрифтово изграждане, при който идентични графемни елементи следват различни стилистични принципи на построяване с цел постигане на характерна визуална форма, разграничаваща този знак от друг, близък по визуална графична форма“*. Определям въвеждането на този термин като сериозен принос не само от научна гледна точка, но и от гледна точка на теорията и практиката на шрифтовия дизайн.

Съществен извод, който намира място в края на втора глава, касае обобщаване на някои визуални шрифтови характеристики като съществени за подобряване на четивността на текста от дислексици. Всички изведени и анализирани дотук данни дават основа на автора за по-нататъшното развитие на тезите, заложи в ѝ дисертационния труд.

Трета глава пристъпва към серия от доста по-сложни откъм систематизиране изследвания, касаещи специфична група шрифтове, специално разработени с отчитане на потребностите на читателя с дислексия. Това са шрифтове, които имат за цел да подобрят процеса на преработка на визуалната информация чрез съзнателно търсена промяна на формата на знака (или негови елементи). Този процес, сам по себе си е сложен и отговорен - да се намери правилния баланс между естетика и четливост, без да се излиза от „скелета“ на знака, което означава графемата да продължи да носи своята конкретна фонетична стойност, и, от друга страна, промяната да е достатъчна, за да даде качествено повишаване на четивността на

текста за дислексици. Както установява автора, от немотам големия брой подобни специализирани шрифтове, се обособяват две основни групи като подход: 1.) напълно и подчертано „немодулен“ подход при изграждането на знаците и 2.) изграждане на шрифтове с възможно най-отворени букви и опростен/иконичен изглед. Както първата, така и втората група са разгледани от докторанта отново въз основа на изведената от нея схема, приложена в глава 2., но освен това конструктивния анализ на избраните шрифтове включва в себе си редица допълнителни и съществени паралели и сравнения, които дават възможност за по-пълноценен разбор на графичните характеристики на всеки един образец. Бих искала да отбележа, че този метод на сравнителен и конструктивен анализ, възприет от Кристина Костова, е изключително плодотворен, понеже въз основа на подробно описание и разбор тя има основание и прави изводи и обобщения относно смисъла и начина на постигане на заложените в дисертацията цели и задачи.

Интересен е казуса с т.н. македонска „кирилизация“ на OpenDyslexic, под самостоятелното заглавие DyslexicFZF, който подробно е описан от докторанта. Направен е обстоен разбор на кирилската част на шрифта, и критичния му анализ обективно показва положителните и отрицателните страни при използвания подход за изграждане на буквите от кирилицата. Анализ на конструктивните особености е проведен и на други шрифтове, предназначени за улесняване на затрудненията на хора с дислексия: Антидислексия, Omotype, EasyReading, Sassoon, като се разглеждат в сравнителен план различните методи и похвати (за приобщаване на формите на знаците), прилагани във всички разглеждани от докторанта образци. Всичко това създава солидна и пълноценна база, върху която автора може да построи своите заключения и да изведе резултатите от направените дотук проучвания в стройна и убедителна схема/рецепта в помощ на шрифтовите дизайнери, които си поставят за цел създаване на специализиран шрифт.

Отделно бих искала да отбележа подточка 6. на трета глава, в която има място пълно представяне на авторския шрифт на Кристина Костова, а именно Adys. По него тя работи от 2016 г., и с право може да се каже, че резултатът (претърпял много етапи, поправки, доуточнения и подобрения) е напълно отговарящ на задачите, които тя си бе поставила още в началото, а аз ги разбирам (много синтезирано) така: хармония между шрифтова естетика и специфична функционалност. Преминал през всички стандартни „процедури“ в дисертацията по „вивисекция“ на шрифт, той самия показва, как биха могли успешно да се решат редица наглед противоречащи си позиции; как някои решения могат да са плод на благотворен компромис; как при правилното отношение, желание, и не на последно място теоретична и практическа подготовка, един шрифт може спокойно да влезе както в специализираната, така и в стандартната група от шрифтове и да бъде без проблеми и дискомфорт четен от всеки. Тестването на Adys в реална среда, събирането и разглеждането на получените резултати и потвърждаването на неговата ефективност ми дават повод да го окачествя като несъмнен принос в практическата страна на проблема „специализирани кирилски шрифтове за хора с дислексия“. Поздравявам Кристина Костова за несъмненото ѝ постижение като автор на този шрифт!

Самия материал, събран и анализиран в трета глава на настоящия дисертационен труд, ми дава основания да посоча и друг аспект на проведената работа, а именно класификация и категоризация на разгледаните специализирани шрифтове от гледна точка на методите и принципите на тяхното осъществяване. Това е принос, който дава възможност за извеждане на определени правила при конструирането им, а това от своя страна, предоставя възможност за доизграждане и допълване на системата с нови проекти.

След подробни и задълбочени разисквания, обобщения, анализи и изводи, базирани на съдържанието от предходните три глави, четвъртата идва като

пресяване, или може би събиране на плодовете на неуморен и дългогодишен труд. За мен един от най-сериозните като практическа приложимост принос е описан именно в тази глава. Последователно и с аргументирана обосновка се обобщават важни графични особености, които трябва да се отчитат при конструиране на шрифт със специална насоченост. На фокус са общата конструкция и отношението на горни и долни дължини към височината „x“ на буквата, цялостния растер на шрифта, пропорциите вътре в самия знак и взаимовръзките между тях, индивидуализирането на отделните градивни елементи на някои от знаците с цел изпълнение на задачите, с които е натоварен такъв тип шрифт. Място има и анализ на цифри и препинателни знаци, като задължителни елементи във всяка една шрифтова таблица.

Като резултат от тези обобщения се извежда стройна и разбираема, а също така и подкрепена с многобройни доказателства „инструкция“, ако мога така да я нарека, която би могла (и е препоръчително) да използва всеки шрифтов дизайнер, който реши да проектира специализиран шрифт, подпомагащ четенето при хора с дислексия.

В заключението си Кристина Костова ясно и стегнато обобщава резултатите от дългогодишния си труд, като очертава освен постигнатите от нея приноси, и някои посоки, необходими, пропуски и евентуални тенденции при развитието на шрифтовете със специфична насоченост.

Искам също така да отбележа в края и активното участие на докторанта през годините в различни престижни научни форуми, специализирани публикации и медийни дискусии, където тя убедително представя и защитава различни аспекти от разработваната от нея тема. Всичко това допринася за осветяването в обществото на актуалния, но рядко поставян в такъв формат проблем за приобщаващи шрифтове.

Смятам, че темата на дисертацията е развита пълноценно и с несъмнен научен принос в сферата на графичния дизайн на шрифтове, най-вече с оглед проектиране на такива за хора с дислексични проблеми, но и в редица аспекти на проектирането на шрифтове изобщо. Настоящия дисертационен труд, освен друго, е важна стъпка напред в теоретичното разглеждане на поставения въпрос, най-вече на територията на кирилицата, и запълва съществена празнота в тази област. Неговото евентуално публикуване с цел пряк достъп до широката общественост и непосредствено заинтересованата част от нея, ми дава повод за оптимизъм относно благоприятното развитие на шрифтовата школа у нас - стъпила здраво на създадените от поколения традиции и с ясен поглед в бъдещето.

Основавайки се на всичко казано дотук, убедено предлагам на научното жури да бъде присъдена на Кристина Мирославова Костова образователната и научна степен „доктор“ в направление 8.2. „Изобразително изкуство“.

19.09.2023

София

проф. д-р Кристина Борисова